

ייסודי הלידה של האוריינטציה הפרו-מערבית

אהרון קליימן

Zach Levey, *Israel and the Western Powers, 1952-1960*, Chapel Hill and London: The University of North Carolina Press, 1997, 203 pp.

מימיה הראשונים של המדינה העסיק רכש אמצעי לחימה (אמל"ח) את קברניטי מדיניות החוץ והביטחון של ישראל. חרף חמישים השנים שחלפו לא השתנו פני הדברים באופן משמעותי. הנוסחה הבסיסית הצטיידות-דיפלומטיה-בטחון שרירה וקיימת. יש לסייג את הדברים בכותה הישג אחד משמעותי: בתגובה על האפשרות שישאל תישאר תלויה לחלוטין במקורות נשק זרים, ותמצא את עצמה בעת משבר ללא האספקה הנדרשת, היא השכילה לפתח בחלוף הזמן תעשייה צבאית. ההישג מתבטא בתחום המחקר והפיתוח ובייצור ובשיווק של מגוון מערכות, תתי-מערכות וטכנולוגיות צבאיות מן המתקדמות בעולם. ברם למעט שוני זה, אז כמו היום השגת ציוד צבאי ומניעתו מאויבי המדינה עמדו בראש מעייניהם של מעצבי מדיניות החוץ. אז כמו היום דיפלומטיית הערביות והנשק הייתה רוויית חיכוכים ומתחים מורכבים. מימיה ימימה גרמה שאלת צורכי הביטחון לחילוקי דעות עזים בין יצואני נשק גדולים (המתחרים זה בזה) לבין אסטרטגים ישראלים בשאלת המאזן הצבאי האזורי וצרכיה הלגיטימיים של ישראל המתגוננת. בעת מלחמת העצמאות עמד לרשותם של מגיני

היישוב 'מחסן נשק' דל, שהורכב מכל הבא ליד. מפורסם במיוחד הוא הסיפור על העזרה שהושטה דווקא מכיוון הגוש המזרחי, שעה שצ'כיה, באישורה הסמוי אך המחייב של ברית-המועצות, סיפקה את משלוח הנשק שסייע להכריע את המערכה. המשלוח שימש את אנשי ה'הגנה' להדוף את מתקפת צבאות ערב.

מצוקת הנשק, כמו גם תחושת הבדידות המדינית, לא נעלמו עם שוך האש. ההפך הוא הנכון. בפתח שנות החמישים גבר הקושי לאתר מקורות לאספקת נשק חדיש עקב הסירוב האמריקני, במקביל להידרדרות ביחסים עם מדינות הגוש המזרחי. יתר על כן, שלוש מעצמות המערב - ארצות-הברית, בריטניה וצרפת - שהיו ספקיות הנשק המובילות בעולם, הטילו בשנת 1950 אמברגו נשק על אזור המזרח התיכון כולו. ברם בפועל חל האמברגו בראש ובראשונה על ישראל, מאחר שלמצרים, ירדן ועיראק היו באותה עת חווי הגנה תקפים עם בריטניה.

הקשיים הללו הכבידו על בן-גוריון ועל צה"ל במהלך העשור כולו, במיוחד לנוכח המסר הברור מצד מדינות ערב על כוונתן ונחישותן שלא להשלים עם קיומה של המדינה היהודית הפולשת, הבלתי חוקית והמלאכותית. הן הצהירו על היערכותן לקראת המשך המאבק - איום שהומחש על ידי סגירת תעלת סואץ, אימוני אנשי הפדאיון, פעולות המסתננים, התקריות לאורך הגבולות, הפרת הסכמי שביתת הנשק וארגון החרם הכלכלי נגד ישראל.

מדינת ישראל פעלה בנסיבות אלה להשיג שלוש מטרות עיקריות: (א) מניעת רכישה של נשק מתקדם על ידי הערבים; (ב) איתור מקורות לאספקת נשק לישראל, יהיה מקור הנשק אשר יהיה - עם חוזה הגנה רשמי חתום או בלעדיו; (ג) הקמת היסודות והתשתית לייצור צבאי

ראש הממשלה לבין שר החוץ ומחליפו הראשון. במישור אחר, המשלים את התיאור והניתוח ברמת הפרט ובסוגיית השפעתם המכרעת של אישים על עיצוב המדיניות, הספר מספק תמונה ברורה בנוגע למשקלם של פקידי ממשל ישראלים שאינם נמנים עם מה שהגדיר פעם מיכאל בריצ'ר כ-"High-Policy Elites" מחד גיסא, ושל גורמים חיצוניים בין-לאומיים שונים מאידך גיסא.

במרכז הספר עומדות ההתפתחויות שהביאו להתנגשות בין ישראל לבין משרדי החוץ של שלוש ממעצמות המערב: ארצות-הברית, בריטניה וצרפת בשנים 1956-1957. הספר מרחיב בדיון על ההתנגדות הממסדית בווינגטון, לונדון ופריז לפניות מירושלים לגבי שיפור היחסים בכלל, ובפרט בעניין הבקשות החוזרות ונשנות להתיר מכירת מטוסי קרב וציוד לחימה חדיש.

ייתכן שהמקרה המעניין ביותר שמתואר בספר נוגע דווקא להצלחתה של ישראל לנצל לטובתה את היריבות הבין-משרדית בין משרדי החוץ והבטחון הצרפתים. מטרת ההתערבות במאבק הכוחות הביורוקרטי ובתהליך הצרפתי הייתה לפתוח 'חלון הזדמנות' להשגת חלק משמעותי ביותר מרשימת הרכש הצבאי. התהליך הממושך הוכתר כפריצת דרך של ממש ותרם להשגת עסקת הנשק והציוד הצבאי שנחתמה ביוני 1956, ערב מלחמת סיני.

חשיבותו של הספר טמונה בכך שהוא מתעד פרק חשוב בתולדות הדיפלומטיה הישראלית ובמסכת הניסיונות והיזמות להדק את קשרי החוץ של ישראל מול המחסום הכפול: אי ההכרה הערבית בקיום מדינת ישראל והיחס המסויג אליה בבירות המערב. תוכן הספר נוגע לעצם קיומה של המדינה היהודית, שנתמכה על ידי המנגנון והפקידות המקצועית במעוזי האיפוק - במחלקת

עצמאי. הספר שלפנינו עוסק במטרה השנייה, דהיינו במאמצייה של ישראל לקנות מערכות צבאיות בחו"ל, ובמקביל לפתוח יחסי קרבה עם מעצמות המערב.

ספרו של זק לוי, מרצה בכיר למדעי המדינה באוניברסיטת חיפה, תורם לא מעט להבנת המציאות המדינית בשנים 1952-1960, תקופה שבה נתעצבו יחסי ישראל ומעצמות המערב. המחבר מצליח להוכיח כי הדאגה לאמצעי לחימה עמדה באותה עת במרכז הפעילות המדינית. אמנם עיסוקו המוצהר הוא במכלול יחסי ישראל עם ארצות-הברית, בריטניה וצרפת, אולם בפועל הוא מתמקד בעיקר בסוגיית הנשק,

דוד בן-גוריון ומשה שרת בשדה-בוקר, 1955

החשובה כשלעצמה. בעזרת מקורות מגוונים שנבררו מגנזכים שונים ומהספרות הקיימת המחבר שופך אור על מאמצייהם של ראשי הממשלה בן-גוריון ושרת, בעיקר בנוגע להתמודדות עם חומת העוינות שהוקמה סביב ישראל. ניתן ללמוד בין היתר על הבדלי השקפה, גישה, אסטרטגיה וטקטיקה אישיים בין

באזור והטיף לשנאה כלפי המערב. אשר לארצות-הברית, חרף מאמציו של בן-גוריון, ועוד יותר מכך של השגריר אבא אבן, ממשל אייזנהאואר-דאלאס דבק ביחס המסויג לישראל ותלה תקוות שווא באפשרות לרכוש את אהדתם של מנהיגי ערב.

מעל לכול יתרשם קורא הספר שה'קנוניה המשולשת' צרפת-בריטניה-ישראל בעת משבר סואץ (מבצע קדש), כמו גם יחסי ישראל-ארצות-הברית, אכן נבעו מ'אופורטוניזם' מדיני, מקוניוקטורה מסוימת ומהצטלבות אינטרסים זמנית. נראה שהצדדים פעלו תוך ניצול הדדי. במקרה של ישראל, כפי שהמחבר

דוד בן-גוריון עם הסנטור ג'ון פ. קנדי

מדגיש בצדק, ההליכה בצוותא עם האירופים נבעה מחוסר בררה, אך הם היו חלופה חולפת - יעדה הראשון והעיקרי של ישראל היה ארצות-הברית. על יורשיהם של בן-גוריון ושרת היה להתעלות מעל למשקעים שנתרו מה'כתף הקרה' שהושיטה וושינגטון במהלך שנות החמישים בכלל ובעת אירועי 1956-1957 בפרט.

המדינה בארצות-הברית, במשרד החוץ הבריטי ובקיי ד'אורסי הצרפתי. לזכותו של המחבר ייאמר שהוא מצליח להציג את התזות שלו בגישה היסטוריוגרפית שקולה ומדודה, חסרת פניות או מגמתיות שקופה. זאת בניגוד לאנשי ה'היסטוריה החדשה', המייחסים על פי רוב לישראל ולראש ממשלתה הראשון, בן-גוריון, תכונות שליליות, כוונות נסתרות, חופש פעולה ואמצעים רבים מכפי שהיו להם במציאות. בשנות החמישים המוקדמות, לפני מבצע קדש, סבלו המדינה והממשל הישראלי ממצוקות אמתיות. ביניהן ניתן למנות את תחושת הבדידות והחנק ואת המודעות ל'שוליים הצרים' - במוכן של אופציות מועטות ואופציות מוגבלות - מבחינת שותפים ואפשרויות פוטנציאליים.

בעניין אחד, על אף ההשגות שיימנו בהמשך, הספר משכנע: ההחלטה או הכורח האסטרטגי לנקוט עמדה פרו-מערבית מוצהרת ומפורשת לא פתחו בפני ישראל אפשרויות בלתי מוגבלות, בלשון המעטה. ראוי להיזכר שחרף ההפשרה הפורמלית ביחסים עם המעצמה המנדטורית לשעבר, עדיין רווחו חששות וחדשנות משני עברי הציר לונדון-תל-אביב. בן-גוריון סירב לקשור את ישראל לבריטניה תחת הנהגתו של אנתוני אידן - כתולדה מן המשקעים אשר נבעו מהכשלת ביצועי רעיון תכנית החלוקה של ועדת פיל בידי משרד החוץ בראשותו של אידן בשנת 1937, וזכר לבגידת בריטניה בציונות, בסוף שנות השלושים. ראש הממשלה הראשון ומקורביו לא השלו את עצמם. הם הבינו שההתעניינות הצרפתית בישראל איננה גולשת מעבר לצירוף מקרים ואינטרסים קוניוקטורליים. מקור ההתעניינות היה בדאגה המשותפת לנוכח השפעתו הגוברת של נשיא מצרים, נאצר, שדגל באיחוד ערבי ובמהפכנות

שכתבו מיכאל בריזוהר על בן-גוריון וגבי שפר על משה שרת. דווקא ציטוט הקברניטים והפקידים עצמם ב"זמן אמיתי", דהיינו בשעת ההתדיינות עצמה, הוא המוסיף "צבע" ומחיה את התקופה והאירועים. הערה נוספת קשורה לסגנון הכתיבה. הקריאה השוטפת מופרעת לא פעם על ידי צירוף המילים 'כפי שיובהר בהמשך' - הבטחה שאינה מקוימת בעקיבות. מצבור חולשות אלו מפחית מערכו של הספר.

ספר מקיף על יחסי ישראל ומעצמות המערב המושתת על מחקר ארכיוני מעמיק וממצה כאחד טרם נכתב. מכל מקום זק לוי מצליח להימנע מלפעול כנהוג בהיסטוריה המדינית הישראלית, הדנה בעיקר במשברים ובמלחמות בתקופות מאוחרות - 1967... 1973... קיסינג'ר... קמפ דייוויד... סאדאת... מלחמת לבנון... מלחמת המפרץ... אוסלו - והמדלגת על העשור הראשון של המדינה ושל יחסי החוץ שלה. הספר מעיד כי בעשור הראשון לקיום המדינה נקבעו והוגדרו כללי המשחק הן באזור והן כלפי המרחב הבינ-לאומי, בהקשר של המאבק הבינ-גושי, ועוצבו היחסים האמביוולנטיים של ישראל עם מעצמת-העל ארצות-הברית.

ללא ספק מציג לוי דיון שיטתי ומפורט, אבל זהירותו בכתיבתו אינה יכולה לכפר על כמה מגרעות ונקודות תורפה המתגלות במהלך קריאת הספר. הספר ארוך, שלא לצורך. מתוך סך כולל של 203 עמודים 138 עמודים בלבד הם גוף הספר. כל היתר (כשליש!) מכילים נספחים, הערות, מפתח עניינים וביבליוגרפיה. למעשה מדובר בספרון בלבד. אם לא די בכך, הרי שהרבה מאוד נקודות חוזרות על עצמן כמה וכמה פעמים במהלך הדיון. יש בדברים חידושים ספורים בלבד, ובראשם 'בצע הנשק' כשיקול הראשון במעלה.

הערת ביקורת נוספת היא שלמרות שחלק מן הספר מבוסס בעיקרו על עיון בגנזכים, משום מה המחבר ממעט בציטוטים נרחבים או ישירים, ומסתפק בסיכומן הכללי של התעודות. והבל על כך, שהרי רוב התיאורים של ה'קשר הצרפתי' וכן של חיזורי ישראל אחרי ארצות-הברית, בשאיפה לקשר אסטרטגי, מצויים זמן רב על המדפים. כתובים בנושא ניתן למצוא כיום בספרי הזיכרונות של אבא אבן, שמעון פרס ועקב צור, כמו גם במחקריהם של מרדכי בר-און, אורי ביאלר, אברהם בן-צבי ומיכאל אורן ובביוגרפיות

